

СОЦІАЛЬНО-ПРОСТОРОВИЙ ВИМІР ЕКОНОМІЧНОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

SOCIO-SPATIAL DIMENSION OF ECONOMIC COLLABORATION (THE EXAMPLE OF ZAPORIZHZHIA REGION)

Статтю присвячено вивченню впливу соціальних та просторових чинників на залученість населення до співпраці із російськими окупантами в економічній сфері. Автор ставить мету з'ясувати, які соціальні актори задіяні у цих процесах, виявити їхні стратегії, взаємозв'язок між географічними особливостями регіону та розвитком економічного колабораціонізму. Основним методом дослідження вибрано неформалізований аналіз документів, що містяться у відкритому доступі. Автор проводить теоретичну концептуалізацію поняття «економічний колабораціонізм», доходить висновку, що він є комплексною, багатоскладовою та архаїчною соціальною практикою, виділяє форми економічного колабораціонізму (організаційну, логістичну, посередницьку, правову та побутову). Відзначається, що відповідно до обсягу владних, фінансових та символічних ресурсів колаборантські практики структуруються за принципами патрон-клієнтних відносин, а найбільшу активність посідають ворога проявляють у торгівлі, сфері послуг та агропромислового комплексу. Доведено особливу небезпеку діяльності колаборантів у логістичній галузі.

Дослідник наголошує, що економічний колабораціонізм сегментується за субрегіонами та соціальними колами, залежно від близькості до центрів окупаційної влади та обсягу доступних ресурсів. Це призводить до становлення паразитичної квазі-економічної моделі, яка є стрижнем окупаційного режиму та спрямована на тотальний пограбунок тимчасово окупованих територій. У такій системі будь-яка господарська діяльність, що формально носить мирне призначення, набуває дисфункціонального змісту та спрямована на укріплення оборони загарбників та проти Української армії. Також автором описано особливості генези економічного колабораціонізму у різних територіальних, поселенських та організаційних спільнотах, специфіку його проявів у моно містах, на територіях із високою часткою етнічних росіян та у прифронтовій місцевості.

Ключові слова: окупація, економічний колабораціонізм, соціально-просторовий вимір, клієнтела, патрон-клієнтні відносини.

The article is devoted to the study of the influence of social and spatial factors on the involvement of the population in cooperation with the Russian occupiers in the economic sphere. The author aims to find out which social actors are involved in these processes, to reveal their strategies, the relationship between the geographical features of the region and the development of economic collaborationism. The main research method was informal analysis of publicly available documents. The author conducts a theoretical conceptualization of the concept of "economic collaborationism", concludes that it is a complex, multi-component and archaic social practice, distinguishes forms of economic collaborationism (organizational, logistical, intermediary, legal and household). It is noted that, in accordance with the amount of power, financial and symbolic resources, collaborative practices are structured according to the principles of patron-client relations, and the enemy's agents are most active in trade, the service sector and the agro-industrial complex. It has been proven that the activity of collaborators in the logistics industry is particularly dangerous.

The researcher emphasizes that economic collaborationism is segmented by sub-regions and social circles, depending on the proximity to the centres of the occupying power and the amount of available resources. This leads to the formation of a parasitic quasi-economic model, which is the core of the occupation regime and is aimed at the total plunder of the temporarily occupied territories. In such a system, any economic activity that formally has a peaceful purpose acquires a dysfunctional meaning and is aimed at strengthening the defence of invaders and against the Ukrainian army. The author also describes the peculiarities of the genesis of economic collaborationism in various territorial, settlement and organizational communities, the specifics of its manifestations in monocities, in territories with a high share of ethnic Russians and in the frontline area.

Key words: occupation, economic collaborationism, socio-spatial dimension, clientele, patron-client relations.

УДК 316.4.06+ 911.3:316
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.55.3>

Зубченко О.С.

к.соціол.н.н.,

доцент кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

Вступ. З перших годин широкомасштабного російського вторгнення Запорізька область опинилась у епіцентрі наступу окупаційних військ. Протягом десяти днів окупанти взяли під контроль майже 70% території регіону: Бердянський, Василівський, Мелітопольський, значну частину Пологівського району та 10 із 14 міст, де проживало близько 600 тис. людей.

Із переміщенням лінії фронту на північ рашисти розпочали формування окупаційного режиму, соціальною основою є колабораціонізм – усвідомлене, добровільне та зумисне

співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі. Однією з найбільш небезпечних його форм можна вважати економічний колабораціонізм – сприяння у поширенні російських економічних практик та засобів обміну, викрадення у законних власників товарів, виробничого обладнання, сировини, організація діяльності підприємств, установ та організацій за правовими нормами РФ. Значну роль у поширенні економічного колабораціонізму відіграють просторовий та соціально-географічний чинники. Зокрема, у центральних та південних громадах окупованої частини

області це проявляється через викрадення сільськогосподарської продукції, у містах із розвиненим машинобудуванням – ремонт та обслуговування військової техніки ворога, а у монопрофільних містах – пограбування українських надр (м. Дніпрорудне) або використання атомних об'єктів для шантажу України та всього світу (м. Энергодар).

Таким чином, перед нами постає актуальне теоретичне і практичне завдання – дослідити, які соціальні актори задіяні у цих процесах, які стратегії використовують вони для досягнення своїх цілей та як впливає економічна спеціалізація регіону та особливості розміщення продуктивних сил на схильність населення допомагати окупантам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На жаль, до цього часу проблеми генези економічного колабораціонізму не отримали достатнього вивчення у соціально-гуманітарних науках. Серед вітчизняних дослідників над цією тематикою працювали С. Хобта (соціально-просторова ідентифікація мешканців зони проведення Антитерористичної операції) [16], О. Гончаренко та В. Горобець (економічна співпраця з ворогом за часів нацистської окупації) [2; 3] та Є. Письменський (колабораціонізм у непідконтрольних районах Донецької та Луганської областей у 2014–2019 рр.) [10]. Після початку повномасштабного російського вторгнення з'явилися тематичні розвідки як представників соціогуманітарних та географічних наук (К. Долгорученко, О. Чальцева, Д. Самігін, Д. Мальчикова) [4; 18; 11; 7], що намагалися вписати це явище у міжнародний історико-правовий контекст та описували конкретні практики підкорення місцевого населення, так і правознавців (К. Янішевська, В. Кузнецов, І. Берднік) [20; 6; 1], що задаються питанням про обґрунтованість та доцільність досить жорстких покарань за економічну активність в окупації, які визначено чинним законодавством.

Разом із тим не вивченою у спеціальній літературі лишається проблема впливу соціально-просторових чинників, соціально-економічної спеціалізації території та розміщення продуктивних сил на схильність населення до співпраці із ворогом в економічній сфері, що стала предметом розгляду цієї статті.

Методологія дослідження. З позицій історичної об'єктивності було проаналізовано особливості суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку тимчасово окупованих територій, з'ясовано передумови зародження економічного колабораціонізму. Методи узагальнення, аналізу та синтезу було застосовано для характеристики ставлення населення до окупаційного режиму, дисфункцій соціальних інститутів та викривлення механізмів соціальної мобільності. Окрім цього,

було використано методи емпіричного дослідження – неформалізований аналіз документів, які розміщено у відкритому доступі (веб-сайти, соціальні мережі Facebook та Telegram) та містять інформацію про конкретні факти та обставини економічної співпраці населення із ворогом. Також автором із використанням даних відкритих джерел (телеграм-канали «Скелети Шевчика і Ко» (https://t.me/actual_energodar), «Коллаборанты Каменки и Энергодара» (<https://t.me/saparartists>), «Суки Мелітополя» (https://t.me/suki_melitopolya), «Зрадники Мелітопольщини» (<https://t.me/zradnukymelitopol>), «Якимівка» (<https://t.me/yakumivka2023>), «Бердянськ в окупації» (https://t.me/berdyansk_occ), «Бердянська партизанська армія» (<https://t.me/brdprotiv>), «Бердянськ online» (<https://t.me/brdnews>) та «Анонімно. Кам'янка (Більмак)» (https://t.me/anonim_kb) було складено базу даних осіб, що вели фінансову, господарську та технічну співпрацю із російськими військовими, проведено обробку цих даних за допомогою програми SPSS. Разом з цим застосування кількісних методів для вивчення колабораціонізму досить обмежено, адже зрадники України, як правило, перебувають на окупованій території, а після звільнення на них чекає кримінальна відповідальність. Більш достовірний матеріал можна буде отримати лише із судових вироків, але з огляду на незадовільні темпи роботи вітчизняної правоохоронної системи, цей процес може розтягнутися на десятиліття. Очевидно, що проблема надійності та репрезентативної первинної інформації у цій сфері гостро стоятиме і надалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. За своєю природою економічний колабораціонізм є складним та багатоаспектним явищем, яке може проявлятися у різних формах. Найбільш широке визначення цього процесу дається у ч. 4 ст. 111 (прим.) Кримінального кодексу України – «передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора». Це формулювання було б робочим, якби йшлося про «два-три тижні» великої війни. Але окупація великої частини Запорізької області триває вже сімнадцятий місяць. За таких обставин будь-які фінансові «подушки безпеки» у населення давно закінчилися.

На відміну від подій 2014–2015 років у Криму та на Донбасі, українська влада запропонувала людям, які опинились в окупації, альтер-

нативу – евакуацію на підконтрольну територію як єдино прийнятну соціальну стратегію. За різними оцінками таке рішення для себе ухвалили від 300 до 350 тис. жителів області (близько половини населення наявного на початку війни) [12]. Разом із тим будь-яка соціально-економічна активність працездатного населення, що залишилось за лінією фронту, так чи інакше сприяє укріпленню окупаційного режиму. Адже Росія є тоталітарною державою, в якій всі форми економічної діяльності спрямовуються на війну. Зокрема, із початком українського контрнаступу всі цивільні лікарні поступово перетворюються на закриті військові шпиталі, а співробітники підконтрольних ворогу комунальних служб будують розвинену мережу фортифікацій.

Водночас, говорячи про економічний колабораціонізм у вузькому сенсі, слід зосередитися на його конкретних формах – організаційно-виробничій (сприяння ворогу у захопленні та налагодженні у своїх інтересах роботи важливих підприємств), логістично-інфраструктурній (силове захоплення заводів, складів, агропідприємств та закладів торгівлі), посередницькій (сприяння налагодженню торгівлі із Кримом та ОРДЛО, відкриттю відділень російських компаній та банків), правовій (втілення російських практик фінансово-економічної діяльності, перереєстрація юридичних осіб за законами держави-агресора та сплата податків окупантам) і побутовій (співмешкання із окупантами, дрібні спекуляції із валютою, перепродаж гуманітарної допомоги, передача загарбникам відомостей про порожні оселі).

Інституціонального вигляду економічний колабораціонізм починає набувати лише за кількох важливих умов – стабілізації безпечної ситуації, оформлення (хоча б у загальних рисах) управлінської конфігурації окупаційного режиму, соціальних категорій, які готові взаємодіяти з агресорами. Саме тому цей процес по різних територіях відбувався нерівномірно, локалізуючись у певних соціально-просторових межах.

За соціально-економічним районуванням на окупованій частині Запорізької області можна виділити чотири субрегіони – Мелітопольський, Бердянський, Василівсько-Енергодарський та Пологи́вський. Історично вони були мало пов'язані між собою та більше тяжіли до Запоріжжя та сусідніх великих міст (Донецьк, Маріуполь). Російська окупація призвела до оформлення штучного «кордону», який відрізав вільну Україну від Азовського моря та родючих земель Півдня та перервав експортно-імпорту логістичні ланцюжки, що тягнулися до обласного центру і далі на Захід.

Мелітополь перейшов під контроль ворога у перші дні війни та згодом став їхньою тимчасовою «столицею». Із середини березня

2022 р. тут розпочалося активне створення «міської адміністрації», якою фактично керував експ-народний депутат від Партії регіонів, один із найпотужніших проросійських діячів Запоріжжя Є. Балицький. Вже за кілька тижнів рашисти офіційно призначають його гауляйтером окупованого регіону.

З огляду на 25-річний стаж Балицького у місцевій та регіональній політиці, наявність потужних союзників, значного електорального впливу та організаційних структур, мережа економічних зв'язків із ворогом вибудовувалась за патрон-клієнтською моделлю у вигляді концентричних кіл, де влада, гроші та особиста лояльність тісно пов'язані. Л. Костецька зазначає, що за такої моделі «відбувається приватизація громадських функцій та інститутів, які стають джерелом приватних доходів для осіб, що посідають у ній високі позиції, а кланові та сімейно-родинні зв'язки... вбудовуються в логіку функціонування державного апарату, прилаштовуючись під «на вигляд сучасні» політичні та економічні відносини» [5, с. 8]. Водночас фіксується тенденція до відділення правлячої верхівки від периферії (колаборантів нижчого гатунку, з якими «братуються» хіба що на великі свята).

Перше коло – родина (до 20 осіб), вони поєднані не тільки родинними, але й бізнесово-політичними зв'язками протягом кількох десятиліть. Сюди можна віднести як батька гауляйтера, старожила місцевого політикуму В. Балицького, так і багаторічних його помічників Г. Данильченко, В. Ярчука та А. Ковганко. По суті, маємо справу із типовим процесом феодалізації – система особистих зв'язків ієрархічно пов'язує членів вищого класу, даючи їм практично необмежену владу над іншими соціальними верствами та водночас ставлячи особистий добробут та навіть життя кожного із них у тісну залежність від прихильності патрона. Наприклад, Є. Балицький віддав у керівництво чоловіку своєї племінниці К. Зайцеву три найбагатших комунальних підприємства – Центральний парк культури і відпочинку, водноспортивний комплекс та льодову арену [15].

Друге коло – найближчі соратники. До нього належать політичні союзники Балицького, які свого часу реалізовували його інтереси у складі абсолютно полярних сил – від Партії регіонів, «Опозиційного блоку», ОПЗЖ до «Слуги народу» та «Батьківщини». Серед них, зокрема, голови Мирненської та Новенської громад Мелітопольського району Ю. Радьков та В. Бутенко, довірені депутати обласної, міської та районної рад, управителі родинних бізнесів, подільники по рейдерських схемах тощо.

Ситуативні попутники, що утворюють третє коло, до війни, як правило, перебували у вільному комерційному чи політичному плаванні,

але по мірі становлення «нової влади», яка почала займатися конфіскаціями та «націоналізацією», поспішили перейти на її бік, щоб зберегти, а за можливості і примножити свої статки. У цьому середовищі можна виділити І. Ткача, який контролює ринок пасажирських автоперевезень на Мелітопольщині, родину Зільберглітів – власників улюбленого ресторану окупантів, багатьох підприємців вірменського походження на чолі із Л. Маргаряном тощо.

Складні процеси відбуваються у четвертому колі, що утворене колаборантською клієнтелою. Е. Мамонтова відзначає, що природу клієнтелізму визначає ідея патронажу (заступництва), що заснована на ієрархічних та неформальних стосунках сторін як на індивідуальному, так і на груповому рівнях [8]. У нашому випадку, з одного боку, маємо жорстокий військово-поліцейський режим, а з іншого – групу людей, які прагнуть служити, вислужуватися та підкорятися, щоб зберегти або покращити свої соціально-статусні позиції, байдуже в якому суспільстві. Окрім примітивізації соціальних відносин, клієнтелізм має глибинну соціально-психологічну основу, систему одного розподілу найважливіших ресурсів та чітку особисту субординацію (іноді із кількома центрами впливу, зокрема, місцевим колаборантом та російським «смотрящим»). До клієнти входять представники окремих організаційно-професійних груп (наприклад, викладачі одного із технікумів м. Мелітополь, очільниця якого О. Шапурова обійняла посаду «міністра освіти і науки Запорізької області») або родинних спільнот (сільський колаборант, який очолив «сільраду», прилаштував дружину завідувачкою клубом, а доньку віддав до фейкового «університету»).

До п'ятого кола входять решта колаборантів, орієнтовне уявлення про сфери діяльності яких можна отримати із табл. 1. Наведені дані стосуються всієї тимчасово окупованої частини Запорізької області. У своєму аналізі ми винесли за рамки працівників бюджетної сфери (це тема окремого дослідження),

а також співробітників великих корпорацій (у нашому випадку це Запорізька АЕС, Запорізький залізничний комбінат у м. Дніпрорудне та Бердянський морський торговельний порт). Більшість наших спостережень стосуються самозайнятих, мікропідприємців, дрібного та середнього бізнесу.

Із наведених даних можна зробити кілька висновків. По-перше, майже половина колаборантів зайняті у сфері розподілу матеріальних благ та послуг. Ст. 55 Четвертої Женевської конвенції визначає, що держава-окупант зобов'язана забезпечувати цивільне населення продовольством та санітарними матеріалами, тобто торгівля має працювати. Разом із тим варто розуміти, що після 24 лютого ця діяльність отримала кримінальне підґрунтя. Зокрема, було захоплено та пограбовано близько 100 магазинів АТБ, 21 заклад компанії Fozzy Group (торговельні марки «Сільпо», «Trash! Траш!», Varus) та 32 магазини «Економ плюс» [19]. У результаті було знищено великі ритейлінгові мережі, натомість розквітла стихійна торгівля. При цьому окупаційна влада отримала власні вигоди – інтенсифікацію завезення товарів із території Росії та тимчасово окупованого Криму на тлі поступового перекриття сполучення із вільною Україною, формування «ножиць цін», коли місцева сільськогосподарська продукція продавалась нижче собівартості, а привезені промислові товари – у кілька разів дорожче, ніж у великих російських містах. Такі цінові розриви штучно інспірувались в Україні радянською владою напередодні Голодомору 1932–1933 рр. та нацистськими загарбниками у 1941–1943 рр.

По-друге, активними колаборантами стали деякі фермери, власники та менеджери хлібоприймальних підприємств, що з перших днів вторгнення почали вивозити до Криму, а згодом до захоплених ворогом портів Бердянська та Маріуполя десятки тисяч тонн зерна як свого, так і чужого. Загалом, аграрії опинилися у складній ситуації, коли окупанти встановили багато штучних обмежень на вихід у поле та перевезення збіжжя (наявність російського

Таблиця 1

Основні напрями діяльності осіб, які співпрацюють із окупантами в економічній сфері

Напрямок економічної діяльності	Кількість осіб-колаборантів	У %
Гуртова та роздрібна торгівля	35	28,1
Сфера послуг	22	17,6
Агропромисловий комплекс	20	16,2
Транспорт	14	11,4
Громадське харчування, розміщення та розваги	12	9,7
Промислове виробництво	11	9,0
Напівкримінальний бізнес	10	8,0
Всього	124	100

паспорту, перереєстрація агрофірми за окупаційними законами, дозвіл на виїзд техніки тощо). Водночас, на відміну від інших видів економічної діяльності, провести релокацію їхнього бізнесу майже неможливо. Саме тому після деокупації ми станемо свідками драматичних процесів, коли сільгосптоваровиробники, які покинули захоплені регіони, будуть намагатися повернути свою землю та майно.

По-третє, особливу увагу варто звернути на логістичну підтримку військ агресора, адже на середину літа 2023 р. на Запорізькому напрямку, за різними оцінками, перебувало до 150 тис. російських військовослужбовців. Самостійно впоратися із розміщенням та харчуванням такої кількості окупантів ворожі начальники не в змозі. Саме тому власників закладів громадського харчування, готелів, автотранспортних та особливо авторемонтних підприємств слід вважати не стільки колаборантами, скільки безпосередніми учасниками бойових дій проти Сил оборони України. Поруч з ними стоять господарі та менеджери підприємств машинобудування (понад 25 – у Мелітополі, близько 15 – у Бердянську), на яких у тісній кооперації з РФ виробляється військова продукція, запчастини та комплектуючі для військової техніки та боеприпасів. У такий спосіб державі-агресору суттєво полегшується ведення війни, поліпшується постачання військ та поповнення запасів.

Свою специфіку має економічний колабораціонізм на тимчасово окупованій Бердянщині, де працювало кілька просторових та економічних чинників – висока частка переселенців із Маріуполя, особлива увага ворога до портової інфраструктури, можливість використання приморського міста як тилового та порівняно безпечного логістичного хабу. На відміну від Мелітопольщини, представники двох найбільш впливових місцевих фінансово-промислових груп (орієнтованих на колишніх мерів В. Баранова та О. Бакая та народного депутата України О. Пономарьова) хоча і досить активно залучаються до співпраці із ворогом, проте першою особою окупованого міста рашисти призначили дрібного підприємця О. Сауленка, у минулому судимого за тяжкий злочин, та ближнього до місцевого зернотрейдера О. Боровкова. Ця обставина свідчить про пріоритетний інтерес ворога саме до транспортних можливостей міста. Зокрема, лише у травні 2023 р. окупанти вкрали щонайменше 70 тис. тонн українського зерна, а загальна вартість награбованого у Приазов'ї збіжжя наближається до 16 млн доларів США [13].

У сільській місцевості соціальні мережі колаборантів формувалися більш стихійно, відчутно меншим був клановий і родинний вплив, а відповідно сильнішим – кадровий голод. Наприклад, очільницею «ВГА» в одному

із сіл Бердянського району призначили жінку, яка жодного дня офіційно не працювала та все життя продавала рибу на базарі. На інших територіях на бік ворога ставали місцеві жителі, що були незадоволені своїм соціальним становищем за часів України та характеризувалися схильністю до девіантної поведінки (алкоголізм, наркотики, дрібні крадіжки). Серед найбільш поширених форм співпраці з ворогом на селі – торговельне обслуговування солдат, зокрема, поповнення асортименту військовою формою, спорядженням та спеціальним обладнанням, прийом у російських мародерів золота та коштовностей, які награбовано у місцевого населення, захоплення за сприяння ворога баз будівельних матеріалів та палива, допомога у розміщенні військових РФ у порожніх будинках тощо. Свої можливості «вирішувати питання» колаборанти використовують як додатковий важіль підвищення власної самооцінки та статусного становища у сільському мікросоціумі.

У економічного колабораціонізму на південному заході області є свої особливості. У Кам'янсько-Дніпровському районі, населення якого із середини ХХ ст. спеціалізується на вирощуванні ранніх овочів, його основним джерелом стало встановлення торговельних зв'язків із тимчасово окупованим Кримом. Це призводить до активного запровадження рубля та виникнення розгалужених корупційних схем за участю російських «посадовців», військових, представників спецслужб. Саме через великий обсяг «чорної» готівки у регіоні з'являється один із перших на Запоріжжі російських «смотрящих» – колишній кримський чиновник із позовним «Алтай».

Запорізька АЕС, що є містоутворюючим підприємством для м. Енергодара, – це самодостатня, доволі закрита та надзвичайно ієрархізована соціальна спільнота. Висхідний кар'єрний шлях у цій системі тривав роками, міг супроводжуватися переходами з одного підрозділу до іншого, залежав від багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників, зокрема, зміни пріоритетів та керівництва НАЕК «Енергоатом» тощо. Високу частку серед співробітників становили етнічні росіяни (якщо у середньому по місту, за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., вона становила 40%, то по окремих категоріях працівників могла доходити до 60–70%) та фахівці-переселенці із «атомградів» росії. З перших днів приходу ворожих військ на атомників чинився шалений тиск, що супроводжувався викраденням, побиттям, тортурами. Від них вимагали перейти на бік ворога та укласти контракти із фейковою «обслуговующою організацією» «Запорожская АЭС» Росатома». Загалом, за рік окупації персонал ЗАЕС скоротився із 11 до 2 тис. осіб, які погодились працювати під

триколомом [17]. Колабораціонізм використовувався багатьма із них як канал соціальної мобільності. Зокрема, типовою є історія В. Челака, який зловживав алкоголем, курих марихуану та змінив кілька місць роботи на ЗАЕС. Після приходу рашистів Челак активно став вихвалити нову владу, одним із перших звернувся за російським паспортом, отримав досить престижну посаду у ремонтній бригаді, завдяки чому швидко зміг купити авто та мотоцикл [14].

Не викликає сумніву необхідність законодавчого підсилення кримінального покарання для цієї категорії колаборантів, зокрема, для тих, хто безпосередньо відповідає за ядерну безпеку та допомагає ворогу перетворювати особливо небезпечний об'єкт на військову базу та зброю для шантажу всього світу.

На прифронтових територіях Пологівського району завершеної моделі економічного колабораціонізму не склалося через безпековий чинник та виїзд значної частини населення. Співпраця із ворогом зводиться до розміщення окупаційних військ у порожніх будинках (у багатьох селах ворожих солдат уже більше, ніж місцевих жителів), постачання продуктів, дрібного ремонту військової техніки, торговельного обслуговування окупантів тощо. Не менш болючим питанням є доля цього річного врожаю, адже до війни Пологівщина входила до трійки регіональних лідерів із валового збору зернових культур. Детальна картина стану справ на полях нам невідома, маємо лише узагальнені оцінки експертів, що на тимчасово окупованих територіях цього року можуть зібрати 4,1–4,4 млн тонн пшениці, лівова частка із яких, очевидно, прийдеться на непідконтрольну частину Запорізької області [9]. Водночас через тотальний пограбунок окупантами і колаборантами українського села врожайність за лінією фронту буде на 28% нижчою, ніж на вільній українській землі.

Висновки. По-перше, економічний колабораціонізм є комплексним соціально-політичним феноменом, який описує відносини з приводу матеріально-ресурсного забезпечення, що складаються між місцевим населенням та окупантами і при цьому характеризує пріоритетність військової сили та політичної влади перед багатством, що свідчить про архаїзацію суспільних практик. Разом із тим на диференціацію відповідних соціальних взаємодій значний вплив має просторовий чинник, економічна спеціалізація певних регіонів та особливості розміщення продуктивних сил, що можна спостерігати на тимчасово окупованих територіях Запорізької області.

По-друге, розвинена система економічного колабораціонізму, яка тісно переплетена із самозваною владою та сформувалася на Мелітопольщині, стала стрижнем окупацій-

ного режиму на півдні Запорізького регіону. Її основою є фінансово-промислова група російського гауляйтера Є. Балицького, серцевину якої утворюють родина та найближчі соратники, у руках яких зосереджені ключові владні, фінансові та символічні ресурси.

По-третє, найбільшу економічну активність колаборанти проявляють у сфері торгівлі, послуг та агропромислового комплексу. Це свідчить про становлення паразитичної квазі-економічної моделі, основне завдання якої – тотальний пограбунок тимчасово окупованих територій через вивезення за безцінь сільськогосподарської продукції та штучне завищення цін на привозні російські товари.

Таким чином, наукова новизна нашої розвідки полягає у теоретичній концептуалізації поняття «економічний колабораціонізм» на територіях, які перебувають під тимчасовою російською окупацією, визначенні його соціальних та географічних чинників, специфіки розвитку у різних типах соціальних спільнот та організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берднік І.В., Головка М.Б. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінального правопорушення. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 156–162. <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.22>.
2. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Військово-історичний меридіан*. 2019. Вип. 1. С. 5–25. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/23.05.2019/pdf/VIM_23_2019-5-24.pdf (дата звернення: 11.09.2023).
3. Горобець В. Економічний та культурний колабораціонізм: формули співпраці. *Військово-історичний меридіан*. 2018. Вип. 3. С. 56–73. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/31.10.2018/pdf/VIM_21_2018-56-73.pdf (дата звернення: 11.09.2023).
4. Долгорученко К.О. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2022. № 56. С. 16–19. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.56.4>.
5. Костецька Л.М. Патрон-клієнтелізм: теоретико-історичний підхід. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Державне управління»*. 2021. Т. 32. № 4. С. 8–16. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.4/02>.
6. Кузнєцов В., Сийпловік М. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 1. С. 381–388. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.7.0.61>.
7. Мальчикова Д., Пилипенко І. Окупаційний урбіцид: міський досвід і повсякденні практики населення (приклад Херсона, Україна). *Економічна та соціальна географія*. 2022. Вип. 88. С. 6–15. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.88.6-15>.

8. Мамонтова Е.В., Ковальова О.О. Клієнтелізм як політико-психологічний феномен. *Актуальні проблеми політики*. 2020. Вип. 66. С. 65–72. <https://doi.org/10.32837/app.v0i66.709>.
9. На окупованих територіях знаходиться шоста частина врожаю пшениці – супутникові дані. *Українська правда*. 10.07.2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/07/10/702066> (дата звернення: 12.07.2023).
10. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти). Сєверодонецьк, 2020. 121 с.
11. Самигін Д. Зустріч світів. Як громади Херсонщини протистояли окупантам. *Українська правда*. 13.06.2023. URL: <https://www.prawda.com.ua/columns/2023/06/13/7406627> (дата звернення: 11.10.2023).
12. Старух розповів, скільки людей лишається на окупованій частині Запорізької області. *Радіо Свобода*, 07.12.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-starukh-kilkist-lyudey-okupovani-terytoriyi/32166373.html> (дата звернення: 14.07.2023).
13. Старушко С. Скільки зерна вкрали і вивезли росіяни із окупованих портів Маріуполя и Бердянська. *Центр журналістських розслідувань*, 03.06.2023. URL: <https://investigator.org.ua/publication/255209> (дата звернення: 12.07.2023).
14. Телеграм-канал «Скелети Шевчика і Ко», 28.06.2023. URL: https://t.me/actual_energodar/3652 (дата звернення: 12.07.2023).
15. У Мелітополі родич гауляйтера Балицького обійняв одразу три посади. *РІА-Мелітополь*, 04.09.2022. URL: [https://ria-m.tv/ua/news/297312/u_melitopoli_rodich_gaulyaytera_balitskogo_obiynyav_odrazu_tri_posadi_\(foto\).html](https://ria-m.tv/ua/news/297312/u_melitopoli_rodich_gaulyaytera_balitskogo_obiynyav_odrazu_tri_posadi_(foto).html) (дата звернення: 12.07.2023).
16. Хобта С.В. Соціологія війни як завдання української соціології. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки*. 2016. Вип. 5. С. 126–150.
17. Чайка О. На Запорізькій АЕС залишилися працювати близько 2000 людей, до окупації було близько 11000 – в.о. гендиректора станції. *Форбс-Україна*, 24.02.2023. URL: <https://forbes.ua/ru/news/na-zaporizkiy-aes-zalishilos-pratsyuvati-blizko-2000-lyudey-do-okupatsii-bulo-11000-vo-gendirektora-stantsii-24022023-11963> (дата звернення: 12.07.2023).
18. Чальцева О. Категорія «колабораціонізм» як багатокomпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. 2022. № 2. С. 56-60 DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.2.9>.
19. Штука Н. Як окупанти захопили супермаркети «Сільпо», «АТБ», «Епіцентр», але не навчилися ними керувати. *Форбс-Україна*, 22.06.2022. URL: <https://forbes.ua/ru/company/profesiya-maroder-2-bogadelnya-yak-okupanti-zakhopili-supermarketi-atb-silpo-epitsentr-ale-ne-navchilis-nimi-keruvati-22062022-6702> (дата звернення: 17.10.2023).
20. Янішевська К.Д., Крисько А.С. Загальнотероретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінального явища. *Вісник НТУУ КПІ «Політологія. Соціологія. Право»*. 2022. Вип. 4. С. 71–76. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4\(56\).269622](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4(56).269622).